

AGNIESZKA GROMKOWSKA-MELOSİK

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

GAOKAO I PROCESY STRATYFIKACJI SPOŁECZNEJ W CHINACH

ABSTRACT. Gromkowska-Melosik Agnieszka, *Gaokao i procesy stratyfikacji społecznej w Chinach* [Gaokao and Processes of Social Stratification in China]. *Studia Edukacyjne* nr 44, 2017, Poznań 2017, pp. 45-63. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 1233-6688. DOI: 10.14746/se.2017.44.3

This article concerns „gaokao” Chinese exams. I show how the „high stakes” tests (the essence of these exams) create the winners and losers in the battle for stratification success. They set up, as a one-time „selection act”, the trajectory of a career and the whole future life of young Chinese. At the same time, they are an example of the entanglement of the testing process in politics and of the enormous (and overwhelming) social pressure on young people.

Key words: gaokao, high-stakes test, stratification, socialization

Wśród całej gamy testów szczególne znacznie w społeczeństwach współczesnych mają testy odnoszące się do „wielkiej stawki”, ponieważ determinują losy uczniów, niekiedy wręcz w kontekście całozyciowym. Decydują one często o dalszych szansach edukacyjnych młodych, przy czym ich skutki mogą być natychmiastowe (np. dostanie się do prestiżowej uczelni lub szkoły średniej) lub opóźnione (ten drugi przypadek odnosi się np. do ich wpływu na umieszczanie poszczególnych uczniów na różnych „ścieżkach kształcenia”, prowadzących do odmiennych karier edukacyjnych)¹. Testy „wielkiej stawki” mają charakter silnie różnicujący; są bardzo selekcyjne. Dzielą biorącą w nich udział populację uczniów na wygranych i całą rzeszę ponoszącą porażkę. Poniższy tekst poświęcony jest – jak jestem o tym przekonana – najbardziej „radikalnym” testom o stawkę wręcz największą. Stanowiąc istotę

¹ R. Kirkpatrick, Y. Zang, *The Negative Influences of Exam-Oriented Education on Chinese High School Students: Backwash from Classroom to Child*, *Language Testing in Asia*, 2011, 1, 3, s. 37.

chińskiego egzaminu wstępnego do placówek edukacji wyższej, zwanego gaokao, ustanawiają w sposób jednorazowy „akt selekcji”, trajektorię kariery i całego przyszłego życia każdego rocznika młodych Chińczyków. Stanowią przy tym jednocześnie przykład uwikłania procesu testowania w politykę, jak również tworzenia ogromnej (wręcz wszechogarniającej osobowość) presji społecznej na młodych ludzi. Gaokao, niezależnie więc od tego, iż jedną z jego części stanowi esej, postrzegany jest zarówno przez naukowców, jak i chińską oraz międzynarodową opinię publiczną jako test wysokiej stawki².

Egzamin ten został ustanowiony w formie scentralizowanej i standardyzowanej w roku 1952 jako ogólnokrajowy uniwersalny system testów służący selekcji osób ubiegających się o przyjęcie na wyższe studia. Gaokao zawieszono w latach 1966-1977, z powodu Wielkiej Proletariackiej Rewolucji Kulturowej³. Wówczas to władze komunistycznej partii Chin uznały, że jest on sprzeczny z interesami klasy pracującej, bowiem to jej właśnie przedstawiciele powinni studiować. Częścią Rewolucji Kulturowej było zsyłanie miejskiej młodzieży (w tym absolwentów szkół średnich), która została uznana za intelektualistów, w zaniedbane, głównie wiejskie regiony Chin w celu ich reedukacji (zmiany świadomości)⁴.

Rewolucja Kulturalna w sferze edukacji bynajmniej nie przyniosła egalitaryzacji dostępu do edukacji wyższej. Nastąpiła tylko swoista restratyfikacja dostępu – kryteria akademickie zastąpione zostały politycznymi, ale z kolei w ich ramach większe możliwości studiowania na najlepszych uczelniach miały dzieci działaczy partyjnych wyższego szczebla⁵ (nastąpił przy tym zasadniczy spadek liczby osób przyjętych na wyższe uczelnie – z 674 tys. w roku 1965 do około 48 tys. w roku 1970⁶). Mieliśmy więc tutaj do czynienia

² L. Wang, X. Huang, J. Schnell, *Using Burke's Dramatic Pentad to Interpret Chinese „Gao-Kao” High Stakes Testing and Stressing – Paralleled Testing in the U.S. as Cross-Cultural Context*, KOME – An International Journal of Pure Communication Inquiry, 2013, 1, 2, s. 56; E. Giang, *The Gaokao*; <https://waylandk12maus-public.sharepoint.com/SiteAssets/ibooks/The%20Gaokao.pdf>; Z. Zhong, *China: An Overview*, [w:] *Education in East Asia*, red. J. Hsieh Pei-tseng, London 2013, s. 3; K. Yu, H. Ertl, *China. The Role of Independent Colleges in the Expanding Higher Education System*, [w:] *Education in East Asia*, s. 37.

³ Li Wang, *Social exclusion and inequality in higher education in China: A capability perspective*, International Journal of Educational Development, 2011, 31, s. 277-286, <http://www.msu.ac.zw/elearning/material/1313219201Sen%60s%20capability%20theory.pdf>, s. 279.

⁴ O zsyłaniu Chińczyków na wieś podczas rewolucji: Y. Xie, Y. Jiang, E. Greenman, *Did Send-Down Experience Benefit Youth? A Reevaluation of the Social Consequences of Forced Urban-Rural Migration During China's Cultural Revolution*, Research Report, August 2006, <http://www.psc.isr.umich.edu/pubs/pdf/rr06-603.pdf>; J. Gong, Y. Lu, Huihua Xie, *Rusticated Youth: The Send-down Movement and Beliefs*, February 2014, <http://rozenbergquarterly.com/the-rise-and-fall-of-the-up-to-the-mountains-and-down-to-the-countryside-movement-a-historical-review/?print=pdf>

⁵ Y. Liu, *Higher Education, Meritocracy and Inequality in China*, Singapore 2016, s. 75.

⁶ K. Yu i in., *Tertiary Education at a Glance: China, Global Perspectives on Higher Education*, vol. 24, series editor P.G. Altbach, Rotterdam 2012, s. 14.

z klasyczną wersją, opisywanej przez Ralpa Turnera, „ruchliwości sponzorowanej”, której istotą jest – jak ujmuje to Zbyszko Melosik – „kontrolowany proces selekcji” – „sponzorowana indukcja do elity”. Tak więc, „to istniejąca elita nadaje statusy społeczne”, a „na poziomie uniwersyteckim nowe roczniki studentów tworzone są w takim systemie na podstawie urodzenia bądź przypisania”⁷.

Rewolucja kulturalna zrujnowała chiński system edukacji, a do gaokao – selekcyjnych egzaminów na wyższe uczelnie – powrócono dopiero po jej zakończeniu, kiedy w roku 1977 prawie sześć milionów jego uczestników walczyło jedynie o 270 tysięcy miejsc na uczelniach. Trzeba dodać, że jeszcze w roku 1996 w Chinach trzy- lub czteroletnie studia po szkole średniej podejmowało jedynie 4% jej absolwentów (w liczbach bezwzględnych było to zaledwie 3 mln). Rok 1999 zapoczątkował szybką ekspansję szkolnictwa wyższego w Chinach i w roku 2013 studiowały już 24% kohorty w wieku 20-24 lata, co oznacza 27 mln studentów (trzeba pamiętać, że w okresie tym wzrosła liczba mieszkańców kraju)⁸. Z kolei według innych danych, liczba studentów w Chinach – wraz z narastaniem zjawiska dostępu do edukacji wyższej – wzrosła z 1,58 mln w roku 1990 do 23 mln w roku 2006, co stanowiło 21% kohorty we wspomnianym wieku⁹. W roku 2008 liczba studentów na poziomie edukacji wyższej w Chinach wynosiła 29 mln, co oznacza 23% osób w wieku 18-22 lata¹⁰. Wraz z umasowieniem szkolnictwa wyższego wzrosła liczba osób przystępujących (do dobrowolnego z założenia) gaokao. O ile w roku 1952 było ich tylko 59 tys., to w roku 2004 – 7,23 mln, w 2007 – ponad 10 mln¹¹. W roku 2013 było to 13,4 mln osób, zaś w 2017 roku ich liczba spadła do 9,4 mln (co wiąże się także ze spadkiem liczby absolwentów szkół średnich wynikającym z niższej liczby urodzin w tym kraju)¹². Liczba ta wydaje się ogromna, jednak należy pamiętać, że Chiny to kraj liczący niemal 1 miliard 380 milionów mieszkańców.

Ogromny rozwój chińskiego szkolnictwa wyższego i wzrost liczby studiujących nie spowodował bynajmniej zmniejszenia znaczenia i selekcyjnej roli gaokao, który ma przy tym dwa cele selekcyjne. Pierwszym jest zdefiniowanie

⁷ Z. Melosik, *Uniwersytet i społeczeństwo. Dyskursy wolności, wiedzy i władzy*, Kraków 2009, s. 120-121.

⁸ K. Ho Mok, A.M. Wu, *Higher education, changing labour market and social mobility in the era of massification in China*, *Journal of Education and Work*, 2016, 29, 1, s. 81.

⁹ Y. Liu, *Geographical stratification and the role of the state in access to higher education in contemporary China*, *International Journal of Educational Development*, 2015, 44, s. 110.

¹⁰ K. Yu, H. Ertl, *Equity in Access to Higher Education in China*, *Education in China*, Chinese Education and Society, 2010, 43, 6, s. 37.

¹¹ Z. Ruoling, *Chinese College entrance examination: Review of Discussions and the value orientation reforms*, *Frontier of Education in China*, 2008, 3, 1, s. 143.

¹² Total of 9.4 million students to attend 2017 Gaokao in China, „Xinhua Net” [06.06.2017], http://news.xinhuanet.com/english/2017-06/06/c_136344855_7.htm

kohorty osób podejmujących studia. Drugi, ważniejszy z perspektywy tego tekstu, jak również roli gaokao w społeczeństwie chińskim, polega na selekcjonowaniu kandydatów do placówek szkolnictwa wyższego o bardzo odmiennym prestiżu, dyplom których daje bardzo zróżnicowane możliwości kariery społeczno-zawodowej. Tak więc, w Chinach istnieje bardzo „rygorystyczna” stratyfikacja uniwersytetów. Można tutaj przywołać bardzo adekwatne, również i w stosunku do Chin, rozważania Zbyszka Melosika. Pisze on następująco:

Jednocześnie, w sytuacji upowszechnienia edukacji wyższej, status uniwersytetu, który ukończyła dana jednostka (oraz równoznaczny z nim status dyplomu), odgrywa coraz większą rolę w determinowaniu możliwości zawodowego sukcesu. Stwierdzenie, „pokaż mi swój dyplom, a powiem ci kim jesteś” staje się bardzo odpowiednią metaforą dla sytuacji, w której ważne jest już nie to, że ktoś ukończył uniwersytet, lecz gdzie to uczynił¹³.

Ten sam autor przywołuje pogląd O. Kivinena, który twierdzi, że

różnice między uniwersytetami są coraz bardziej eksponowane, występuje też [wynikające z ich odmiennego prestiżu] rosnące zróżnicowanie [możliwości ich absolwentów]; jedni wchodzą na „szybkie ścieżki kariery”, prowadzące do uzyskania stanowisk pracy na szczytach; inni muszą zająć jedno z ogromnej liczby stanowisk pracy z relatywnie niskimi możliwościami uzyskania statusu zawodowego – dodam od siebie „wysokiego”¹⁴.

Uczestnicy gaokao walczą więc o indeksy najlepszych uniwersytetów, które stanowią przepustkę do kariery, prestiżu społecznego i materialnego dobrobytu. Według Ka Ho Mok i Alfreda M. Wu, w Chinach istnieje przepaść między możliwościami zawodowymi absolwentów elitarnych uniwersytetów a kończących mało prestiżowe¹⁵. I z tego wynika „szaleństwo” gaokao, odnoszące się do stanu umysłów zarówno chińskich uczniów, jak też zaniepokojonych ich przyszłością rodziców oraz obsesyjnego wzmaganania co roku przez chińskie mass media napięcia wokół tych egzaminów. Warto pokazać w tym miejscu, w ogólnym zarysie, stratyfikację chińskich uniwersytetów, bowiem pozwoli ona na zrozumienie istoty selekcji podczas gaokao, jak również umożliwi pewien wgląd w strukturę aspiracji przystępujących do gaokao młodych ludzi.

Według danych z roku 2008, w Chinach istniało 3529 różnego typu placówek szkolnictwa wyższego, z tego około 2600 publicznych¹⁶. Podob-

¹³ Z. Melosik, *Uniwersytet i społeczeństwo*, s. 139.

¹⁴ Tamże, s. 139.

¹⁵ K. Ho Mok, A.M. Wu, *Higher education, changing labour market and social mobility*, s. 87.

¹⁶ W. Ma, *Equity and Access to Tertiary Education: Case Study - China*, June 2010, http://siteresources.worldbank.org/EDUCATION/Resources/278200-1099079877269/547664-1099079956815/547670-1276537814548/China_Equity_Study.pdf, s. 4-5.

nie niemal jak we wszystkich krajach świata, tak i tam występuje zjawisko rankingowania uniwersytetów oraz umieszczania każdego z nich na określonym miejscu w hierarchii, w zależności od posiadanego przez niego prestiżu, wyznaczonego przez jakość kształcenia oraz tradycję. Zatem powtórzę: dyplom tych chińskich uniwersytetów uznawanych za najlepsze daje bardzo duże możliwości społeczno-zawodowej kariery. Ponieważ jednak liczba miejsc w nich jest bardzo ograniczona, w stosunku do populacji kandydatów, powoduje to bardzo ostrą rywalizację o uzyskanie statusu ich studenta. Na szczycie uniwersyteckiej hierarchii w Chinach znajduje się 9 publicznych uniwersytetów, zrzeszonych od 2009 roku przez rząd w tak zwanej C9 League, uznawanej za chiński odpowiednik amerykańskiej elitarnej Ivy League¹⁷. Są to następujące uniwersytety: Tsinghua, Peking, Zhejiang, Nanjing, Fudan, Shanghai Jiao Tong, Xi'an Jiaotong, of Science and Technology in China oraz Harbin Institute of Technology. Tworzą one czołówkę akademicką w Chinach i otrzymują ogromne wsparcie finansowe ze strony rządu – mają bowiem stanowić wizytówkę chińskiej edukacji w skali światowej.

Ponadto, w Chinach wyróżnia się również 116 elitarnych uniwersytetów wchodzących do – zapoczątkowanego w roku 1996 – „projektu 211”, poprzez który rząd tego kraju dąży do zwiększenia roli szkolnictwa wyższego w rozwoju społeczno-gospodarczym tego kraju¹⁸.

Wreszcie, istnieje także – stworzona przez rząd w maju 1998 pod nazwą „projekt 985” – elitarna lista 39 uniwersytetów¹⁹. Celem utworzenia tych trzech grup uniwersytetów, jednej składającej się z 9 placówek, drugiej – z 39 i trzeciej – ze 116 (ich składy wzajemnie się nakładają) jest – poprzez zwiększenie finansowania w zakresie kształcenia i badań naukowych – wspomniane już zwiększenie konkurencyjności chińskiej sektora akademickiego w globalnym świecie. Nazywane są one placówkami „pierwszego poziomu”. Następne w stratyfikacji owych niemal trzech tysięcy placówek edukacji wyższej w Chinach są prowincjonalne lub lokalne czteroletnie uniwersytety i koledże, i wreszcie na końcu hierarchii – koledże zawodowe²⁰.

Według danych z roku 2006, jedynie 2,6 mln (około 27%) uczestników gaokao z 9,5 mln zostało przyjętych do czteroletnich uniwersytetów, oprócz tego 2,7 mln (28%) – do niższej klasy koledżów, a 4,27 mln – nie zostało przy-

¹⁷ N. Clarck, *Chinese University Rankings, Asia Pacific*, World Education News and Reviews, 1.02.2010.

¹⁸ Szerzej na ten temat: L. Lixu, *China's Higher Education Reform 1998-2003. A Summary*, Asia Pacific Education Review, 2004, 5, 14.

¹⁹ Tamże.

²⁰ K. Jiang, *China's Entrance Exam is More Competitive Than Ever*, A blog from the Center for International Higher Education, <https://www.insidehighered.com/blogs/world-view/china%E2%80%99s-entrance-exam-more-competitive-ever#ixzz2K2kF8eQY>

jętych do żadnej. Gaokao stanowi więc system „produkowania” milionów przegranych²¹. Wynika to ze wspomnianego już kilkakrotnie faktu, iż w Chinach uzyskana edukacja, symbolizowana przez dyplom wyższej uczelni, a w szczególności jednej z elitarnych, stanowi jeden z najważniejszych czynników stratyfikacji społecznej. Nic więc dziwnego, że dostanie się do prestiżowego uniwersytetu jest marzeniem każdego młodego człowieka i stanowi symbol społecznej „ruchliwości w górę”²².

Można podać, że zaledwie 0,2% uczestników testu dostaje się do jednego z pięciu najlepszych uniwersytetów chińskich: Tsinghua University, Peking University, Zhejiang University, Shanghai Jiao Tong University i Fudan University²³. Przyjęcie na uniwersytet w Pekinie lub Tsinghua, to jak dla Brytyjczyków przyjęcie na Oxford, a u Amerykanów na Harvard. Na 100 miejsc na wydziale ekonomii na uniwersytecie Tsinghua przypada niekiedy około 300 tys. kandydatów²⁴. Ogromna konkurencyjność tego egzaminu nie podlega więc żadnej dyskusji. Przy tym, certyfikat związany z wynikami testu gaokao jest ważny tylko rok. Jeżeli studia nie zostaną podjęte (np. w przypadku choroby), trzeba przystąpić do niego powtórnie²⁵.

Najlepsze uniwersytety, jak już wspomniano, zwane placówkami „pierwszego poziomu” przyjmują nie więcej niż 10% (a według niektórych źródeł 5%) najlepszych kandydatów z gaokao, a placówki o niższym prestiżu, tak zwanego „drugiego poziomu”, kolejne 20%²⁶. Oznacza to, że pozostali kandydaci albo zdecydowali się podjąć naukę w placówkach o bardzo niskim prestiżu, albo w ogóle odmówiono im prawa statusu studenta. Trzeba pamiętać, że do gaokao przystępuje ta część absolwentów szkół średnich, których aspiracje edukacyjne są – aby użyć pojęcia Earla Hoppera – bardzo „podgrzane” i zdecydowana większość z nich marzy o uzyskaniu indeksu jednego z najlepszych

²¹ X. Bo Wang, *An Introduction to the System and Culture of the College Entrance Examination of China*, Research Notes no 28, November 2006, <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED562597.pdf>, s. 2.

²² Usytuowanie jednostek w klasach społecznych (i w ramach szerszego systemu stratyfikacji) nie ma charakteru stałego. Członkowie społeczeństwa „przemieszczają się”, zmieniając miejsce swego położenia we wszystkich możliwych aspektach, przy czym większość z nich pragnie podwyższyć swój status.

²³ 15 Facts about China's Grueling College Entrance Exam, <https://collegestats.org/2012/08/15-facts-about-chinas-grueling-college-entrance-exam/>

²⁴ D. Matthews, *China's Top University Students: Pressures on a 'fragile elite'* <https://www.timeshighereducation.com/news/chinas-top-university-students-pressures-fragile-elite>

²⁵ M. Abdulghani, S. Guoyuan, *Undergraduate Chinese students' perspectives on Gaokao examination: Strengths, weaknesses, and implications*, International Journal of Research Studies in Education, 2016 April, 5, 2, 3-12 file:///Users/Ja/Downloads/1224-4288-1-PB.pdf, s. 4.

²⁶ C. Hlavka, *Research of China's National College Entrance Examination (the gaokao)*, Australian Education International, Strategy Policy and Research in Education Limited, Honk Kong – Canberra 2009, s. 5; por. też szczegółową analizę składu grupy uniwersytetów stanowiących placówki „pierwszego poziomu” i „drugiego poziomu”, tamże s. 13-14.

uniwersytetów. Stąd nie dziwi fakt, iż w roku 2008 około 15% kandydatów przystąpiło do gaokao po raz drugi, bowiem nie chciało zaakceptować nauki na słabszym – względem swoich aspiracji – uniwersytecie²⁷. Z drugiej strony, osoby doznające porażki w gaokao często natychmiast podejmują pracę fizyczną, bez szans na sukces społeczno-zawodowy w przyszłości (ponieważ uważa się, iż poniosły ogromną klęskę i w wysokim stopniu są wówczas stygmatyzowane)²⁸.

Egzamin gaokao, którego istotą są testy, ma charakter skrajnie encyklopedyczny. Jego uczestnicy zobowiązani są do zdawania języka chińskiego, matematyki i języka obcego (ten ostatni to najczęściej język angielski, chociaż można wybrać także japoński, francuski albo rosyjski). Muszą także wybrać jeden z bloków: nauki społeczne (historia, geografia, nauki polityczne) lub nauki przyrodnicze (fizyka, chemia, biologia). Z tego powodu gaokao określa się mianem 3 + 1 albo 3 plus X (niektóre prowincje wprowadzają jeszcze dodatkowe wymagania)²⁹. Egzaminy trwają dziewięć godzin i odbywają się w ciągu dwóch dni. Składają się z dużej liczby testów wielokrotnego wyboru, krótkich odpowiedzi na pytania oraz esejów, stanowiących część egzaminu z języka chińskiego. Testy wielokrotnego wyboru są skanowane, a ich wyniki obliczane przez komputer. Części wymagające oceny egzaminatora (krótkie odpowiedzi oraz esej) są wysyłane w sposób przypadkowy do dwóch ekspertów i jeżeli oceny znacznie się różnią – dodatkowo do trzeciego³⁰.

Punkty uzyskane z egzaminu oblicza się w sposób następujący: trzy główne przedmioty: chiński, matematyka i język obcy dają maksymalnie 450 punktów (po 150 punktów każdy), a X obejmujący przedmioty dodatkowe zgodne z zainteresowaniami ucznia i zakładaną przez niego przyszłą karierą edukacyjną i zawodową – maksymalnie 300 punktów. Łącznie z egzaminu można więc uzyskać 750 punktów³¹. Wyniki testu, jak wspomniano, są ważne tylko rok i nie ma odstępstwa od tej reguły (choroba, podróż itp. sytuacje nie zmieniają tego postanowienia³²). Warto dodać, że w roku 2015 wprowadzono

²⁷ Tamże, s. 12.

²⁸ E. Giang, *The Gaokao*, s. 13.

²⁹ L. Yu, H.K. Suen, *Historical and Contemporary Education Fever in China*, Paper to be presented at the annual meeting of the American Educational Research Association (International Relations Committee Symposium), 2004 April 12-16, San Diego, California, s. 6, https://www.researchgate.net/profile/Hoi_Suen/publication/266331670_Historical_and_Contemporary_Education_Fever_in_China_1_Historical_and_Contemporary_Education_Fever_in_China/links/551d579d0cf2d0b9a99c48bb/Historical-and-Contemporary-Education-Fever-in-China-1-Historical-and-Contemporary-Education-Fever-in-China.pdf

³⁰ UCAS, Qualification Information Profile List: China: Gaokao, <https://qipsucas.com/qip/china-gaokao>

³¹ M. Abdulghani, S. Guoyuan, *Undergraduate Chinese students' perspectives on Gaokao examination*, s. 4.

³² Tamże.

do gaokao nową regułą – zdający mają możliwość otrzymania dodatkowych 10-20 punktów za „nadzwyczajną moralność”. To nowe kryterium stanowi jedno ze źródeł upolitycznienia gaokao³³.

Wszyscy badacze edukacji chińskiej podkreślają niezwykłą wprost trudność gaokao i jego – wspomniany już – encyklopedyzm. Trudno w tym miejscu analizować konkretne pytania testowe, jednak podam reprezentatywne przykłady³⁴. Oto, podczas testu z historii uczeń musiał podkreślić właściwą odpowiedź (właściwe odpowiedzi) z czterech możliwości w związku z pytaniem: co zdarzyło się w Rosji w latach dwudziestych dwudziestego wieku?³⁵ (właściwa odpowiedź to „c”):

- a. Pojawiły się pierwsze przejawy prywatnej przedsiębiorczości.
- b. Pozostające własnością państwa przedsiębiorstwa uzyskały więcej niż uprzednio autonomii.
- c. Rząd ograniczył sprzedaż żywności.
- d. Chłopi zaczęli brać większy udział w państwowych gospodarstwach rolnych.

Inne pytanie testowe brzmiało następująco:

Literatura i sztuka są wytworami swoich czasów, a jednocześnie odzwierciedlają ich ducha. Z poniższych możliwości wybierz potwierdzającą to tezę:

A. Dramatyczne zmiany w wyniku Rewolucji przemysłowej – rozwój sztuki współczesnej (Modern Art).

B. Duchowy kryzys po Pierwszej Wojnie Światowej – powstanie Impresjonizmu.

C. Intensyfikacja konfliktów społecznych w kapitalistycznych krajach Zachodu – rozwój Realizmu.

D. Powstanie społeczeństw dobrobytu po Drugiej Wojnie Światowej – rozwój Romantyzmu³⁶.

Jedno z pytań z geografii przyjęło następującą postać:

³³ Valiant gaokao rewards, China Academic Journal, file:///Users/Ja/Downloads/Valiant____.pdf JULY 2014, s. 12, <http://ezproxy-prd.bodleian.ox.ac.uk:2521/kcms/detail/detail.aspx?dbCode=cjfd&QueryID=10&CurRec=2&filename=CHFZ201407007&dbname=CJFDLAS-N2014&uid=WEEv>

³⁴ Przykładowe pytania w teście gaokao: <http://www.playbuzz.com/bidvine10/can-you-pass-the-toughest-school-quiz-in-the-world>

³⁵ H. Day, *Could You pass one of the world's hardest exams? Find out how you fare in China's notoriously tough Gaokao test (that students spend 12 years preparing for!)*, Mail Online, 2016 December, 8 <http://www.dailymail.co.uk/femail/article-4013748/Questions-China-s-notoriously-tough-Gaokao-test-appeared-online.html>

³⁶ <http://www.playbuzz.com/bidvine10/can-you-pass-the-toughest-school-quiz-in-the-world>

Między czerwcem a sierpniem statek rejsowy płynie z prowincji Fuijan do Wenecji, przepływając obok Mumbaju. Jakie zjawisko pogodowe go obejmie:

A. Przepływając przez Morze Południowo-Chińskie napotka na ciągły deszcz.

B. Przepływając przez Morze Arabskie będzie płynąć pod wiatr i prądy morskie.

C. Przepływając przez Morze Czerwone, pasażerowie zobaczą duże pola terenów zalesionych wzdłuż wybrzeża.

D. Przepływając przez Morze Śródziemne, statek napotka kilka ulewnych dni³⁷.

Inne pytania odnosiły się na przykład do relacji między partykularnymi wypowiedziami George'a Waszyngtona w liście do Jamesona Madisona z 17 marca 1787 roku a przemianami systemu prawnego i ustrojowego w Stanach Zjednoczonych.

Twierdzi się często, być może przesadnie, że dla uczniów z aspiracjami przygotowanie do gaokao trwa 12 lat. Na pewno jednak dominuje w nim młodość tej grupy, która pragnie do niego przystąpić. Determinowana jest ona bowiem klimatem, którego istotę stanowi przygotowanie się do konkurencyjnej walki o punkty³⁸. Specyfika przygotowania się do testów sprawia, że młodzi ludzie – jak to ujął jeden z komentatorów – dorastają w „okrutnej atmosferze, pełnej lęku i desperacji”³⁹. Niekiedy nazywa się wręcz młodych ludzi przygotowujących się do egzaminów gaokao „zniszczonej generacją”⁴⁰. A przygotowania do egzaminu w ostatnim roku szkoły średniej są określane mianem „edukacyjnej gorączki”⁴¹.

Uczniowie odczuwają ogromną społeczną i psychologiczną presję – ze strony swoich rodziców, nauczycieli w szkole średniej oraz ze strony samych siebie. Szczególną rolę w tym zakresie odgrywa rodzina. Trzeba dodać, że wyniki egzaminów są ważne dla przyszłości nie tylko kandydata, ale i jego rodziców. Oto bowiem w Chinach, tradycyjnie, dzieci utrzymują swoich rodziców, kiedy ci dobiegną starości. Oczywiście, komfort życia rodziców wówczas będzie znaczenie wyższe, kiedy dziecko odniesie sukces społeczno-zawodowy, którego punktem wyjścia jest znakomite zdanie gaokao (w trakcie egzaminów część rodziców wykonuje religijne rytuały mające przyczynić się do sukcesu dziecka).

³⁷ Por. <http://bbs.tingroom.com/redirect.php?tid=782692&goto=lastpost>

³⁸ X. Bo Wang, *An Introduction to the System and Culture*, s. 2.

³⁹ E. Wong, *Test That Can Determine the Course of Life in China Gets a Closer Examination*, "The New York Times" 30 June 2012, <http://www.nytimes.com/2012/07/01/world/asia/burden-of-chinas-college-entrance-test-sets-off-wide-debate.html?mcubz=1>

⁴⁰ E. Fish, *China's Millenials: The Want Generation*, London 2016, s. 23.

⁴¹ L. Yu, H.K. Suen, *Historical and Contemporary Education Fever in China*, s. 7, file:///Users/Ja/Downloads/Historical_and_Contemporary_Education_Fever_in_Chi.pdf

W tym kontekście presja wywierana przez rodziców na swoje dzieci w kontekście wyników egzaminów jest określana mianem „astronomicznej presji”. Jeden ze studentów informatyki (*computer science*) na jednym z najbardziej prestiżowych uniwersytetów Tsinghua, który musiał przerwać studia z powodu chronicznego bólu głowy i bezsenności powiedział o swojej matce: „Wybrała mi gimnazjum, liceum, a potem zmusiła mnie do pójścia do Tsinghua” – a nie był on zainteresowany narzuconym mu przez matkę kierunkiem studiów. Wiele matek w Chinach postrzega jednak swoje dzieci jako „swoją własną karierę”⁴². Uzyskanie niskiej punktacji w gaokao wywołuje wielkie rozczarowanie rodziców; takie dziecko nie czuje się już „dobrym synem” czy „dobrą córką” – uważa, że zawiodło i ma ogromne poczucie nieadekwatności⁴³.

Z kolei, okres pobytu w dobrej szkole średniej w Chinach nazywany jest piekłem poprzedzającym gaokao (*pre-gaokao hell*)⁴⁴. Oto bowiem, w związku z systemem testowego egzaminu, pozycja nauczyciela jest zależna od wyników testów jego uczniów. Nauczyciel jest poddany presji zarówno ze strony uczniów i ich rodziców, jak też dyrekcji swojej szkoły. Jeśli wyniki jego uczniów są gorsze, nie tylko on jest obwiniany za ich porażkę, lecz może nawet stracić pracę. Podobnie sytuacja wygląda na poziomie szkół, które rywalizują między sobą o pozycję w rankingach, o jak najlepszych nauczycieli i uczniów, którzy są gwarantem sukcesu⁴⁵. W tym kontekście jeden z młodych Chińczyków stwierdził: „większość uczniów chińskich próbuje zapamiętać wszystko niczym robot (...) Proponuję, aby nauczyciele w szkole pozwalali uczniom uczyć się, a nie traktowali ich jak roboty lub fantazję zoologiczną (*carnival animals*)”⁴⁶. Nacisk na testy przyczynia się do tworzenia takiej szkoły chińskiej, która nie jest zainteresowana wszechstronnym rozwojem uczniów, lecz orientuje się na „przesiewanie (*screening*) uczniów i przymusową rywalizację”. Podobnie uważają Heidi Ross i Yimin Wang, którzy stwierdzają, że w efekcie gaokao cały system edukacji chińskiej jest zredukowany do „bezdusznej rywalizacji”⁴⁷.

Gaokao prowadzi do problemów psychologicznych i samobójstw (w 2011 roku uczeń wyskoczył z szóstego piętra domu akademickiego, ponieważ spóźnił się na egzamin 15 minut i go nie wpuszczono⁴⁸). Każdego roku kreuje

⁴² D. Matthews, *China's Top University students*.

⁴³ E. Fish, *China's Millennials*, s. 89.

⁴⁴ Tamże, s. 20.

⁴⁵ L. Yu, H.K. Suen, *Historical and Contemporary Education Fever in China*, s. 13.

⁴⁶ D. Khan, *Advance to Students who fail gaokao*, ChinaDaily.com.cn, [5.08.2014], http://www.chinadaily.com.cn/opinion/2014-08/05/content_18245508_7.htm

⁴⁷ H. Ross, Y. Wang, *The College Entrance Examination in China: An Overview of Its Social-Cultural Foundations, Existing Problems, and Consequences*, *Chinese Education and Society*, 2010 July-August, 43, 4, s. 5.

⁴⁸ E. Giang, *The Gaokao*, s. 8.

on niejako „jednorazowo”, jak już wspomniano, „największą na świecie populację osób, które poniosły klęskę”⁴⁹. Nic więc dziwnego, że modne jest powiedzenie „Życie zaczyna się po gaokao”. Jednakże, jak określił to jeden z uczniów: „Gaokao jest okrutne ale jest tylko częścią życia. Wiele ostów i cierni pozostaje na mojej życiowej ścieżce”⁵⁰. Inny uczeń stwierdził: „Jeśli nie przejdiesz przez gaokao twoje życie nie jest kompletne (...) Zdawałem gaokao, pomimo iż zamierzałem studiować w Anglii. Ludzie kiedyś mawiali, że nie staniesz się mężczyzną dopóki nie przejdiesz Wielkiego Muru Chińskiego. Teraz mówi się, że nie staniesz się mężczyzną, jeśli nie przejdiesz gaokao”⁵¹. Gaokao jest tak ważnym doświadczeniem, iż w Chinach mówi się często również: „jeśli nie przeszedłeś gaokao, twoje życie nie jest kompletne”⁵².

Krytycy gaokao twierdzą, że stanowi on jedynie mechanizm selekcjonowania uczniów i w żadnym przypadku nie ma charakteru prorozwojowego⁵³. Long i Li piszą, że gaokao „jest barierą dla społecznego rozwoju uczniów, bowiem wywołuje w nich obsesję przygotowania do egzaminu, kosztem niekiedy jakichkolwiek interakcji społecznych”⁵⁴. Ci sami autorzy uważają, że specyfika gaokao i okresu przygotowawczego sprawia, że uniemożliwia jakiegokolwiek innowacyjne myślenie. Twierdzą, że „niszczy talenty”, uniemożliwia kreatywne i krytyczne myślenie. Jest zorientowany wyłącznie na zapamiętywanie⁵⁵. Pokolenie Chińczyków przygotowujące się do gaokao opisywane jest jako przepracowane i przemęczone, borykające się z problemami psychicznymi z uwagi na wspomnianą już presję ze strony rodziców, nauczycieli i całego społeczeństwa. Obrazuje się ich jako osoby „pasywne, podporządkowane, będące ofiarami sił ponad i poza ich kontrolą”⁵⁶. Dla wielu Chińczyków doświadczenie gaokao przypomina kulturową traumę⁵⁷.

Skąd więc rodzi się – mimo wspomnianych wyżej fenomenów – powszechna akceptacja dla gaokao w społeczeństwie chińskim? Wynika ona przede wszystkim z faktu, iż „mechanizm gaokao” uważany jest za sprawiedliwą i uczciwą metodę wyłaniania chińskiej elity – mechanizm oparty na zasadzie równości. Wyjdę tutaj od stwierdzenia, że gaokao stanowi znakomity przykład wykorzystania testów do celów politycznych. Jak wiadomo, w przeszło-

⁴⁹ M. Abdulghani, S. Guoyuan, *Undergraduate Chinese students' perspectives on Gaokao examination*, s. 7.

⁵⁰ L. Sun, *Gaokao or Bust*, *International Newsroom*, Office of International Affairs, University of Colorado, Denver, 1 May 2013, <http://www.internationalnewsroom.com/gaokao-or-bust/>

⁵¹ A. Cockain, *Young Chinese in Urban China*, s. 107.

⁵² Tamże.

⁵³ M. Abdulghani, S. Guoyuan, *Undergraduate Chinese students' perspectives on Gaokao examination*, s. 6.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Tamże, s. 9.

⁵⁶ A. Cockain, *Young Chinese in Urban China*, s. 97

⁵⁷ Tamże, s. 106.

ści – szczególnie, lecz nie tylko w okresie Rewolucji Kulturalnej – na dobre uniwersytety przyjmowane były niemal wyłącznie osoby posiadające koneksje polityczne. Mając taki układ odniesienia, rodzice i kandydaci postrzegają gaokao jako test równych szans, jako z istoty swojej merytokratyczny. Merytokracja zakłada, że „status społeczny jednostki zależy od jej udokumentowanych osiągnięć”, a dyplomy placówek szkolnictwa wyższego „rozdzielają sprawiedliwie nagrody społeczne, takie jak: prestiż, płaca, stanowiska pracy, opierając się – jak się wierzy – na «obiektywnie» zmierzonych kognitywnych osiągnięciach”⁵⁸. Zbyszko Melosik pisze, iż „w takim u podstaw liberalnym podejściu preferuje się ideę otwartego społeczeństwa, w którym to realizująca swój potencjał jednostka jest zasadniczym «podmiotem ruchliwości»”⁵⁹. Zdaniem T. Husena, „liberalny typ równości oznacza więc, że każdy otrzymuje możliwość uczestnictwa w wyścigu, a sukcesy jednostki są odpowiednie do ich zdolności i motywacji”⁶⁰.

W Chinach mamy przy tym do czynienia z ogromnym paradoksem. Oto bowiem neoliberalna merytokratyczna zasada „każdy jest równy w obliczu testów” jest tam postrzegana jako forma zapewnienia... socjalistycznej ze swojej istoty równości. Zatem, „równa” walka o miejsce na uczelni polegająca na dążeniu – w równych jak się wierzy warunkach – do zdobycia jak największej liczby punktów zastąpiła wspomniane, typowe dla przeszłości przyjmowanie na nie z powodu afiliacji politycznych kandydatów.

Współcześnie Komunistyczna Partia Chin stoi przed problemem, w jaki sposób zachować społeczną równowagę czy harmonię w obliczu procesów narastania nierówności związanych z przekształceniem Chin w gospodarkę wolnorynkową⁶¹. Ważną rolę odgrywa tutaj system edukacyjny, wraz z jego merytokratyczną ideologią – w trzech aspektach. Po pierwsze, twierdzi się, że merytokratyczna selekcja stanowi podstawę rezygnacji z systemu selekcji związanej z afiliacją polityczną (i takimi patologicznymi zjawiskami, jak korupcja). Orientacja na selekcję najlepszych i najbardziej utalentowanych nie pozostawała w sprzeczności z logiką wolnego rynku. Merytokratyczna selekcja opiera się przy tym na idei równych możliwości, co neutralizuje potencjalną krytykę rosnących nierówności. Wreszcie, przedstawiciele niższych klas wierzą, że merytokratyczna selekcja w systemie edukacji pozwoli ich dzieciom – poprzez dyplom uniwersytecki – na „poprawienie statusu społecznego” i „ruchliwość w górę”⁶². Tak więc Komunistyczna Partia Chin

⁵⁸ Z. Melosik, *Uniwersytet i społeczeństwo*, s. 106.

⁵⁹ Tamże, s. 107.

⁶⁰ T. Husen, *Talent, Equality and Meritocracy*, Hage 1974, s. 110; podają za: Z. Melosik, *Uniwersytet i społeczeństwo*, s. 107; krytyka podejścia merytokratycznego por. tamże, s. 113-130.

⁶¹ Y. Liu, *Higher Education, Meritocracy*, s. 2-3.

⁶² Tamże, s. 5.

wykorzystuje w ten sposób szkolnictwo, a w szczególności gaokao w procesie integracji ideologii socjalistycznej z ideologią wolnego rynku. Selekcja poprzez gaokao ma służyć ideologii równości możliwości i sprawiedliwości – jednak nie w kontekście typowej dla socjalizmu równości rezultatów, lecz ich nierówności, co potwierdza ideologię rynkową⁶³. Gaokao, z jego merytokratyzmem stanowi formę integrowania narodu wokół Partii, w związku z przekonaniem powszechnym wśród niższych klas, że – powtórzę – stworzone zostały równe warunki do odniesienia sukcesu. Testy stanowią więc część porządku politycznego, a gaokao „atrakcyjną strategię”, neutralizującą potencjalny polityczny opór przeciwko nierównościom⁶⁴. Badacze edukacji chińskiej podkreślają przy tym, że w znaczeniu politycznym gaokao jest całkowicie kontrolowane przez rząd i partię. Zdaniem Yong Zhao, jeśli ktoś pragnie odnieść sukces społeczno-zawodowy w Chinach, musi „przejść przez gaokao i opanować treści programowe, wiedzę i kompetencje zdefiniowane przez rząd”⁶⁵. Z kolei na przykład, użycie niewłaściwych politycznie czy społecznie sformułowań w eseju stanowiącym część gaokao skutkuje całkowitą porażką egzaminacyjną⁶⁶. Więcej nawet – jeżeli kandydat odniesie się w niej w sposób indywidualny do spraw natury społecznej lub choćby wykaże niezależność myślenia i swobodę konstruowania myśli, wówczas nieodwołalnie otrzyma zero punktów⁶⁷. Twierdzi się w związku z tym, że część esejowa gaokao stanowi formę bezpośredniej kontroli politycznej.

Z drugiej jednak strony, E. Fish twierdzi, iż taki upolityczniony charakter gaokao w żadnym stopniu nie przeszkadza młodym Chińczykom wrastającym w klimacie nacjonalizmu i narodowej dumy, z powodu szybkiego rozwoju Chin w ostatnich dekadach, i nie interesują się polityką⁶⁸. Poza tym, w ostatnich dekadach nastąpił ogromny wzrost konsumpcjonizmu w Chinach, co w oczywisty sposób neutralizuje jakiegokolwiek motywacje na rzecz powstania oporu politycznego⁶⁹.

W przeciwieństwie do sytuacji w amerykańskim szkolnictwie i roli testów SAT w przyjmowaniu do placówek szkolnictwa wyższego, w Chinach egzamin gaokao stanowi jedyny i decydujący czynnik przyjęcia na uniwersytety, a w konsekwencji – urzeczywistniany w praktyce wskaźnik przyszłościowego sukcesu społeczno-zawodowego. Stanowi on ostateczny moment selekcji, działa jako „sortująca maszyna, która kategoryzuje uczniów stosownie do ich merytokracyjnych zasług, których wyróżnikiem są wyniki testu”. Uwa-

⁶³ Tamże, s. 83.

⁶⁴ Tamże.

⁶⁵ E. Fish, *China's Millennials*, s. 25.

⁶⁶ Tamże, s. 24.

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ Tamże, s. VII-VIII.

⁶⁹ Tamże, s. 7.

za się, że testy stanowią sprawiedliwą formę dystrybucji możliwości życiowych⁷⁰. Są „bezstronne”, a ponadto stanowią zaprzeczenie systemu rekomendacji i nominacji.

Powracając do merytokratycznego charakteru gaokao, warto dodać, że wysiłki ogromnej liczby kandydatów starających się o dostanie do najlepszych (o ograniczonej liczbie miejsc) placówek edukacji wyższej w Chinach wyrażone są tam często poprzez metaforę „wrót smoka”, nawiązującą do legendy o pokornym karpniu, który przeskakuje ponad wrotami i staje się świętym smokiem⁷¹. Odzwierciedla się tutaj popularne przekonanie, że każdy uczeń, niezależnie od pochodzenia i pozycji społeczno-ekonomicznej swojej rodziny, może uzyskać wysoki status społeczny dzięki własnemu wysiłkowi, który pozwoli mu zostać studentem, a następnie absolwentem znakomitego uniwersytetu. Przy czym, za porażkę przegrani winią samych siebie; są przekonani, że przegrali w walce, w której każdy uczestnik ma równe szanse. Dodam, że przeprowadzone przez Muthannę Abdulghani i Sang Guoyuan badania jakościowe wśród studentów studiów licencjackich wykazały, iż istnieje powszechne przekonanie, iż gaokao stanowi system sprawiedliwy, bowiem wszyscy zdają taki sam test⁷². W Chinach istnieje – zarówno na poziomie polityki oświatowej, jak i świadomości publicznej – przekonanie, że w obliczu systemu punktowego i liczby punktów każdy jest równy. Krytycy mówią jednak w tym kontekście, iż mamy tutaj jedynie do czynienia z „proceduralną sprawiedliwością”⁷³. Peidong Yang zauważa ogromny paradoks; system z istoty swojej elitarny jest uważany za „równościowy” i merytokratyczny⁷⁴.

Nie należy jednak zapominać, że ów merytokratyczny z istoty swojej system tworzy niewielką liczbę zwycięzców i ogromną liczbę przegranych. W jednym z komentarzy na temat gaokao napisano, iż każdego roku wiele milionów bardzo dobrze przygotowanych i utalentowanych młodych ludzi rywalizuje w nim o niewielką liczbę miejsc na najlepszych uniwersytetach. Miliony muszą więc w sposób nieunikniony przegrać.

Punkty gaokao, niezależnie od tego merytokratycznego sposobu ich postrzegania, są efektywnie wykorzystywane do uprawomocnionego pozbawiania w sposób *przypadkowy* dużej części osób (potencjalnie posiadających znakomitą przyszłość) dostępu do

⁷⁰ Y. Liu, *Higher Education*, s. 91.

⁷¹ L. Liu, *And Overview of Development of Higher Education Access in China*, *Higher Education Studies*, 2012, 2, 2, s. 107.

⁷² M. Abdulghani, S. Guoyuan, *Undergraduate Chinese students' perspectives on Gaokao examination*, s. 6.

⁷³ C. Liu, *Challenges of the Gaokao System in China – Access and Equity*, https://www.researchgate.net/publication/318036068_Challenges_of_the_Gaokao_System_in_China_-_Access_and_Equity, s. 9.

⁷⁴ P. Yang, „Eliteness” in Chinese Schooling. *Towards and ethnographic approach*, [w:] *Elite education. International Perspectives*, red. C. Maxwell, P. Aggleton, Abingdon 2016, s. 141.

znakomitej edukacji na poziomie wyższym, mimo iż zasługują oni na nią z uwagi na posiadane przez nich uzdolnienia⁷⁵.

Stąd, bardzo często liczbę punktów z gaokao nazywa się wręcz „kupnem loteryjnym“, prowadzącym do zwycięstwa lub porażki⁷⁶ (można w tym miejscu przytoczyć odnoszącą się do Japonii uwagę Zbyszka Melosika, która także w przypadku Chin znajduje swoje znakomite uzasadnienie: oto w obu tych krajach egalitaryzm „jest tak «zaprojektowany», aby w swoim punkcie kulminacyjnym (egzamin) wyłonić elitę”⁷⁷).

W praktyce testy podczas gaokao – jako instrument merytokratycznej selekcji – uprzywilejowują więc jednak uczniów z rodzin osób z wyższym wykształceniem [dosł. profesjonalistów], pochodzących z rozwiniętych miejskich obszarów, którzy ukończyli lepsze szkoły średnie⁷⁸. Liu używa w tym kontekście pojęcia „geograficznej stratyfikacji“, związanej inicjalnie z nierównym rozwojem ekonomicznym poszczególnych regionów Chin, która przekłada się na geograficzno-edukacyjną stratyfikację⁷⁹. Upowszechnienie edukacji wyższej przy tym pogłębiło nierówności – w dostępie do społeczno-zawodowego sukcesu – między mieszkańcami obszarów wiejskich i miejskich, na korzyść tych drugich⁸⁰. Przy czym, najlepsze chińskie szkoły średnie, znajdujące się z reguły w wielkich miastach, potrafią umieścić dużą liczbę swoich uczniów na elitarnych uniwersytetach, podczas gdy w przypadku szkół nie posiadających renomy jest ewenementem, gdy chociaż jeden uczeń tam się dostanie⁸¹. (P. Yang pisze o ogromnej koncentracji najlepszych uczniów w niewielu chińskich szkołach średnich – w poszczególnych regionach i miastach⁸²). Niezależnie jednak od istnienia w Chinach ogromnych nierówności w tym zakresie, dla dzieci ze wsi nauka na uczelni wyższej stanowi jedyną szansę ruchliwości w górę. Można powiedzieć, że gaokao jest okrutne, ale stanowi „bilet do sukcesu“.

⁷⁵ X. Wang, *How does the content of Chinas Gaokao compare to that of the SAT*, <https://www.quora.com/How-does-the-content-of-Chinas-Gaokao-compare-to-that-of-the-SAT>

⁷⁶ E. Wong, *Test That Can Determine*.

⁷⁷ Z. Melosik, *Uniwersytet i społeczeństwo*, s. 143.

⁷⁸ Y. Liu, *Meritocracy and the Gaokao: a survey study of higher education selection and socio-economic participation in East China*, *British Journal of Sociology of Education*, 2013, 34(5-6), s. 884.

⁷⁹ Y. Liu, *Geographical stratification and the role of the state*, s. 109.

⁸⁰ K. Ha Mok, A.M. Wu, *Higher education, changing labour market, and social mobility*, s. 87.

⁸¹ Na temat relacji między prestiżem i poziomem szkoły średniej, przynależnością klasową rodziców i ich kapitałem kulturowym a sukcesami absolwentów tych szkół w zakresie uzyskania statusu studenta najlepszych uniwersytetów por. X. Wu, *The dynamic role of cultural capital in the competitive school admission proces: a Chinese expierence*, https://blogs.ntu.edu.sg/hs2015-2017/files/2016/12/4.-the-dynamic-role-of-cultural-capital-in-school-admission-process_chn-14gnkxs.pdf

⁸² P. Yang, *Eliteness in Chinese schooling*, s. 141.

Przy czym, jak wskazuje Liu, w gaokao istnieje mniejsza zależność między (potencjalnym) sukcesem jednostki a jego pochodzeniem społeczno-ekonomicznym (rodzina), niż między tymże sukcesem a miejscem zamieszkania: „Selekcja gaokao wydaje się być w większym stopniu merytokratyczna w stosunku do pochodzenia społeczno-ekonomicznego niż do czynnika geograficznego, związanego z miejscem zamieszkania” – szczególnie wykluczane są osoby z terenów wiejskich⁸³. Mówiąc inaczej: osoby pochodzące z rodzin o niskim statusie społecznym, mieszkające w wielkim mieście mają większe szanse dostania się do prestiżowych uniwersytetów niż pochodzące z rodzin o wyższym statusie, ale mieszkające na wsi (Heidi Ross i Yimin Wand kwestionują w związku z tym przekonanie o merytokratycznym charakterze gaokao⁸⁴).

Zdecydowana większość badaczy edukacji chińskiej podkreśla nieuchronny związek pomiędzy wynikami testów gaokao a w konsekwencji prestiżem ukończonej uczelni, jak i miejscem jednostki w chińskim systemie stratyfikacji społecznej. Są jednak i tacy, aczkolwiek nieliczni, którzy ten związek zdają się przynajmniej do pewnego stopnia kwestionować, podważając mityczną rolę gaokao. I tak, Eric Fish utrzymuje, że w praktyce osoby, które uzyskały największą liczbę punktów podczas egzaminów gaokao w przyszłości muszą się zadowolić karierą na średnim poziomie. Uważa on, że okres przygotowawczy, polegający na zapamiętywaniu niszczy kreatywność i młodzi ludzie są mało elastyczni w przyszłości w warunkach „niespokojnego rynku pracy” lub nieoczekiwanych wyzwań zawodowych⁸⁵. Co roku w Chinach na rynek pracy wchodzi około 7 mln absolwentów uczelni wyższych; występuje tam znacząca nadwyżka dobrze wykształconych osób w stosunku do liczby oferowanych im atrakcyjnych miejsc pracy. Stąd wielu z nich musi podejmować prace poniżej swoich kompetencji i aspiracji. W Chinach występuje w zakresie relacji między wysoką liczbą znakomitych absolwentów wyższych uczelni a rynkiem pracy „efekt przeładowania⁸⁶. Z kolei, rozległe badania Ruixue Jia i Hongbin Li wykazały, że będąca skutkiem dobrych wyników gaokao „elitarna edukacja, związana z posiadaniem dyplomu znakomitego uniwersytetu nie zwiększa prawdopodobieństwa zdobycia wysokiej pozycji w prestiżowym zawodzie, podjęcia pracy w prestiżowej firmie, posiadania znakomicie prosperującej firmy, mieszkania w «elitarnym» mieście, uzyskania hukou lub innej korzyści nie-ekonomicznej”. Na to ma natomiast wpływ pozycja społeczna rodziców. Jednakże, elitarny dyplom ma wpływ na wysokość płacy⁸⁷.

⁸³ Y. Liu, *Meritocracy and the Gaokao*, s. 883-884.

⁸⁴ H. Ross, Y. Wang, *The College Entrance Examination in China*, s. 3.

⁸⁵ E. Fish, *China's Millennials*, s. 23.

⁸⁶ K. Ha Mok, A.M. Wu, *Higher education, changing labour market*, s. 91.

⁸⁷ R. Jia, H. Li, *Access to Elite Education, Wage Premium, and Social Mobility: The Truth and Illusion of China's College Entrance Exam*, 15 March 2015, <http://economics.yale.edu/sites/default/files/eliteeducation170314.pdf>, s. 3.

W tym znaczeniu, wyniki otrzymane podczas gaokao, przesądzające o uzyskaniu statusu studenta elitarnego uniwersytetu i następnie uzyskaniu jego dyplomu, pozwalają na „finansową” ruchliwość w górę osobom z niższych klas (w stosunku do statusu „finansowego” swoich rodziców). Jednak ciągle ich szansa na bardzo wysoką płacę jest mniejsza niż tych osób, które nie wypadły znakomicie podczas gaokao, ale mają dobrze sytuowanych rodziców⁸⁸. Z kolei, Ka Ha Mok i A.M. Wupo stwierdzając, że w Chinach ma miejsce ostra „walka stratyfikacyjna”, podkreśla przy tym, że to pochodzenie rodzinne i posiadany kapitał kulturowy stanowią główny czynnik uzyskania w niej sukcesu⁸⁹. Tak czy inaczej, trudno w konkluzji mojego tekstu nie przywołać poglądu Davida Matthews, który nazywa absolwentów najlepszych uniwersytetów chińskich „kruchą elitą” – są nerwowi, zorientowani na nieustanne osiągnięcia i permanentnie... nieszczęśliwi oraz wyczerpani konkurencyjną presją⁹⁰.

BIBLIOGRAFIA

- 15 Facts about China's Grueling College Entrance Exam, <https://collegestats.org/2012/08/15-facts-about-chinas-grueling-college-entrance-exam/>
- Abdulghani M., Guoyuan S., *Undergraduate Chinese students' perspectives on Gaokao examination: Strengths, weaknesses, and implications*, International Journal of Research Studies in Education, 2016 April, 5, 2, 3-12 file:///Users/Ja/Downloads/1224-4288-1-PB.pdf
- Bo Wang X., *An Introduction to the System and Culture of the College Entrance Examination of China*, Research Notes no 28, November 2006, <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED562597.pdf>
- China Academic Journal, file:///Users/Ja/Downloads/Valian____.pdf JULY 2014, s. 12, <http://ezproxy-prd.bodleian.ox.ac.uk:2521/kcms/detail/detail.aspx?dbCode=cjfd&QueryID=10&CurRec=2&filename=CHFZ201407007&dbname=CJFDLAS-N2014&uid=WEEv>
- Clark N., *Chinese University Rankings, Asia Pacific*, World Education News and Reviews, 1.02.2010.
- Day H., *Could You pass one of the world's hardest exams? Find out how you fare in China's notoriously tough Gaokao test (that students spend 12 years preparing for!)*, Mail Online, 2016 December, 8 <http://www.dailymail.co.uk/femail/article-4013748/Questions-China-s-notoriously-tough-Gaokao-test-appeared-online.html>
- Fish E., *China's Millenials: The Want Generation*, London 2016.
- Giang E., *The Gaokao*; <https://waylandk12maus-public.sharepoint.com/SiteAssets/ibooks/The%20Gaokao.pdf>
- Gong J., Lu Y., Xie Huihua, *Rusticated Youth: The Send-down Movement and Beliefs*, February 2014, <http://rozenbergquarterly.com/the-rise-and-fall-of-the-up-to-the-mountains-and-down-to-the-countryside-movement-a-historical-review/?print=pdf>

⁸⁸ Tamże, s. 4.

⁸⁹ K. Ha Mok, A.M. Wu, *Higher education, changing labour market*.

⁹⁰ D. Matthews, *China's Top University Students*.

- Ha Mok K., Wu A.M., *Higher education, changing labour market and social mobility in the era of massification in China*, *Journal of Education and Work*, 2016, 29, 1.
- Hlavka C., *Research of China's National College Entrance Examination (the gaokao)*, *Australian Education International, Strategy Policy and Research in Education Limited*, Honk Kong – Canberra 2009.
- <http://bbs.tingroom.com/redirect.php?tid=782692&goto=lastpost>
- http://news.xinhuanet.com/english/2017-06/06/c_136344855_7.htm
- <http://www.playbuzz.com/bidvine10/can-you-pass-the-toughest-school-quiz-in-the-world>
- <http://www.playbuzz.com/bidvine10/can-you-pass-the-toughest-school-quiz-in-the-world>
- Husen T., *Talent, Equality and Meritocracy*, Hage 1974.
- Jia R., Li H., *Access to Elite Education, Wage Premium, and Social Mobility: The Truth and Illusion of China's College Entrance Exam*, 15 March 2015, <http://economics.yale.edu/sites/default/files/eliteeducation170314.pdf>
- Jiang K., *China's Entrance Exam is More Competitive Than Ever, A blog from the Center for International Higher Education*, <https://www.insidehighered.com/blogs/world-view/china%E2%80%99s-entrance-exam-more-competitive-ever#ixzz2K2kF8eQY>
- Khan D., *Advance to Students who fail gaokao*, *ChinaDaily.com.cn*, [5.08.2014], http://www.chinadaily.com.cn/opinion/2014-08/05/content_18245508_7.htm
- Kirkpatrick R., Zang Y., *The Negative Influences of Exam-Oriented Education on Chinese High School Students: Backwash from Classroom to Child*, *Language Testing in Asia*, 2011, 1, 3.
- Liu C., *Challenges of the Gaokao System in China – Access and Equity*, https://www.researchgate.net/publication/318036068_Challenges_of_the_Gaokao_System_in_China_-_Access_and_Equity
- Liu L., *And Overview of Development of Higher Education Access in China*, *Higher Education Studies*, 2012, 2, 2.
- Liu Y., *Meritocracy and the Gaokao: a survey study of higher education selection and socio-economic participation in East China*, *British Journal of Sociology of Education*, 2013, 34(5-6).
- Liu Y., *Geographical stratification and the role of the state in access to higher education in contemporary China*, *International Journal of Educational Development*, 2015, 44.
- Liu Y., *Higher Education, Meritocracy and Inequality in China*, Singapore 2016.
- Lixu L., *China's Higher Education Reform 1998-2003. A Summary*, *Asia Pacific Education Review*, 2004, 5, 14.
- Ma W., *Equity and Access to Tertiary Education: Case Study – China*, June 2010, http://siteresources.worldbank.org/EDUCATION/Resources/278200-1099079877269/547664-1099079956815/547670-1276537814548/China_Equity_Study.pdf
- Matthews D., *China's Top University Students: Pressures on a 'fragile elite'* <https://www.time-shighereducation.com/news/chinas-top-university-students-pressures-fragile-elite>
- Melosik Z., *Uniwersytet i społeczeństwo. Dyskursy wolności, wiedzy i władzy*, Kraków 2009.
- Ross H., Wang Y., *The College Entrance Examination in China: An Overview of Its Social-Cultural Foundations, Existing Problems, and Consequences*, *Chinese Education and Society*, 2010 July-August, 43, 4.
- Ruoling Z., *Chinese College entrance examination: Review of Discussions and the value orientation reforms*, *Frontier of Education in China*, 2008, 3, 1.
- Sun L., *Gaokao or Bust*, *International Newsroom*, Office of International Affairs, University of Colorado, Denver, 1 May 2013, <http://www.internationalnewsroom.com/gaokao-or-bust/>

- UCAS, Qualification Information Profile List: China: Gakao, <https://qips.ucas.com/qip/china-gaokao>
- Wang L., Huang X., Schnell J., *Using Burke's Dramtistic Pentad to Interpret Chinese „Gao-Kao“ High Stakes Testing and Stressing – Paralleled Testing in the U.S. as Cross-Cultural Context*, KOME – An International Journal of Pure Communication Inquiry, 2013, 1, 2.
- Wang Li, *Social exclusion and inequality in higher education in China: A capability perspective*, International Journal of Educational Development, 2011, 31, <http://www.msu.ac.zw/elearning/material/1313219201Sen%60s%20capability%20theory.pdf>
- Wang X., *How does the content of Chinas Gaokao compare to that of the SAT*, <https://www.quora.com/How-does-the-content-of-Chinas-Gaokao-compare-to-that-of-the-SAT>
- Wong E., *Test That Can Determine the Course of Life in China Gets a Closer Examination*, “The New York Times” 30 June 2012, <http://www.nytimes.com/2012/07/01/world/asia/burden-of-chinas-college-entrance-test-sets-off-wide-debate.html?mcubz=1>
- Wu X., *The dynamic role of cultural capital in the competitive school admission proces: a Chinese experience*, https://blogs.ntu.edu.sg/hs2015-2017/files/2016/12/4.-the-dynamic-role-of-cultural-capital-in-school-admission-process_chn-14gnkxs.pdf
- Xie Y., Jiang Y., Greenman E., *Did Send-Down Experience Benefit Youth? A Reevaluation of the Social Consequences of Forced Urban-Rural Migration During China's Cultural Revolution*, Research Report, August 2006, <http://www.psc.isr.umich.edu/pubs/pdf/rr06-603.pdf>
- Yang P., *„Eliteness“ in Chinese Schooling. Towards and ethnographic approach*, [w:] *Elite education. International Perspectives*, red. C. Maxwell, P. Aggleton, Abingdon 2016.
- Yu K., Ertl H., *Equity in Access to Higher Education in China*, *Education in China*, Chinese Education and Society, 2010, 43, 6.
- Yu K., Ertl H., *China. The Role of Independent Colleges in the Expanding Higher Education System*, [w:] *Education in East Asia*, red. J. Hsieh Pei-tseng, London 2013.
- Yu K., Lynn Stith A., Liu L., Chen H., *Tertiary Education at a Glance: China, Global Perspectives on Higher Education*, vol. 24, series editor P.G. Altbach, Rotterdam 2012.
- Yu L., Suen H.K., *Historical and Contemporary Education Fever in China*, Paper to be presented at the annual meeting of the American Educational Research Association (International Relations Committee Symposium), 2004 April 12-16, San Diego, California; https://www.researchgate.net/profile/Hoi_Suen/publication/266331670_Historical_and_Contemporary_Education_Fever_in_China_1_Historical_and_Contemporary_Education_Fever_in_China/links/551d579d0cf2d0b9a99c48bb/Historical-and-Contemporary-Education-Fever-in-China-1-Historical-and-Contemporary-Education-Fever-in-China.pdf
- Zhong Z., *China: An Overview*, [w:] *Education in East Asia*, red. J. Hsieh Pei-tseng, London 2013.